

Ministerie van Defensie

GrIT

Grensverleggende IT
6^e Voortgangsrapportage
2024-2

Inhoud

Managementsamenvatting	2
1 Inleiding	4
2 Voortgang	5
2.1 Algemeen	5
2.2 Resultaten 2024 en geplande releases voor 2025	6
2.2.1 Resultaten 2024	6
2.2.2 Geplande releases voor 2025	7
2.3 Status Blokken	8
2.4 Defensiecapaciteit	10
2.5 Kosten	10
2.5.1 Programmakosten	11
2.5.2 Exploitatiekosten	11
2.5.3 Budget	12
2.5.4 Verplichtingen en kasuitgaven binnen scope GrIT	13
2.6 Governance	13
2.7 Kwaliteitsmanagement	13
2.7.1 Quality Assurance (QA) door Gartner	13
2.7.2 Quality Control (QC)	13
2.7.3 Verbetermanagement	14
2.8 Risicomanagement en -beheersing	14
2.8.1 Hoofdrisico's programma GrIT	15
2.9 Regie en invulling samenwerking	16
2.10 Ontwikkelingen COMMIT/JIVC	16
2.11 Ontwikkelingen IT-infrastructuurpartner en onderaannemers	16
2.12 Wet en regelgeving	17
2.13 Communicatiemomenten tweede helft van 2024	17
Bijlage 1	18
Financiële verantwoording 2024 project Grensverleggende IT	18

Managementsamenvatting

De voorliggende zesde voortgangsrapportage GrIT rapporteert over de periode van 1 juli 2024 tot en met 31 december 2024. Tijdens de rapportageperiode is op basis van de afgesproken focus, werkwijze en aansturing de realisatie van het programma GrIT voortgezet. Dit heeft geresulteerd in een viertal releases die op de afgesproken momenten zijn opgeleverd:

- GrIT Release Ontplooid 1 – De gestandaardiseerde IT-omgeving voor hooggerubriceerde informatieomgevingen (HGI baseline 5.1).
- GrIT Release Ontplooid 2 – Een GrIT ontwikkel-, test- en acceptatieomgeving voor ontplooid operationeel gebruik waarop de HGI baseline 5.1 is geïmplementeerd en welke in een veldtest met de gebruiker is beproefd.
- GrIT Release Statisch 1 – Een pre-productieversie van de GrIT Cloud Infrastructure-as-a-Service als hostingplatform voor onder andere de te migreren applicaties. Hierop draait inmiddels de eerste applicatie die benaderbaar is vanuit de kantooromgeving van Defensie.
- GrIT Release Statisch 2 – De Minimum Viable Product (ontwikkel- en testomgeving) oplevering van het Private Cloud Platform, als doorontwikkeling van de pre-productieversie.

Als onderdeel van de herijking van de aanpak en besturing van het programma GrIT is de planning geactualiseerd. De goedgekeurde planning omvat buffers om onzekerheden binnen redelijke marges op te vangen. Volgens deze planning wordt verwacht dat de ontwerp- en bouwfase van alle blokken tegen eind 2027 is afgerond. De uitrol, inclusief de uitfasering van de huidige IT-systemen binnen de scope van het programma, zal naar verwachting eind 2030 zijn afgerond.

De totale verwachte kosten zijn ten opzichte van de vijfde voortgangsrapportage met € 369,8 miljoen gestegen. De kostenstijging bestaat grotendeels uit de herijkte begroting van de nieuwe IT (dit zijn de posten investeringen, risicoreservering op deze investeringen en de exploitatie van de nieuwe IT): € 361,6 miljoen. Dit is op 20 december 2024 gerapporteerd aan de Tweede Kamer¹. Deze herijking leidt op het moment van schrijven tot een budgettekort van € 359,7 miljoen. De financiële consequenties van het extra benodigde budget zijn gedekt binnen de begroting van Defensie (K); de reguliere Defensie Lifecycle Plan (DLP) actualisatie 2025, artikel 6 IT. Daarnaast zijn in de tweede helft van 2024 de kosten met € 8,2 miljoen gestegen als gevolg van operationele besluiten in de uitvoering van het programma. Deze meerkosten zijn binnen het beschikbare budget opgevangen.

In het kader van voortdurende verbetering zijn er aanpassingen doorgevoerd om het risicomanagement, met name met betrekking tot de strategische risico's van het programma, te versterken. Een belangrijk onderdeel hiervan is het herdefiniëren van de negen belangrijkste risico's voor het programma. Daarnaast wordt er regelmatig overlegd met de IT-Infrastructuurpartner over hun risicoregister, om te beoordelen in hoeverre deze risico's gezamenlijk met Defensie kunnen worden gemitigeerd.

¹ Kamerstuk 35 728, nr. 18 d.d. 20 december 2024

In aansluiting op de vijfde voortgangsrapportage van het programma GrIT is de contractuele samenwerking met Kyndryl verder ontwikkeld en geoptimaliseerd. Dit bevordert een meer zakelijke samenwerking en biedt een escalatielijn voor contractuele vraagstukken of achterblijvende prestaties.

De leverzekerheid van de IT-infrastructuurpartner werd mede beïnvloed door de ontwikkelingen bij de onderaannemers. De financiële onzekerheid rond Atos is enigszins gestabiliseerd, maar het is nog te vroeg om bepalen of deze situatie een structureel karakter heeft. Het Plan-B traject, dat Defensie in het eerste halfjaar van 2024 had opgezet vanwege de onzekerheid rondom Atos, is opgeschort.

Voor 2025 verwacht het programma GrIT twee integrale releases op te leveren, te weten een release op 30 juni 2025 (Release 3) en een release op 31 december 2025 (Release 4).

Op hoofdlijnen bestaat de Release 3 uit:

- Het verder ontwikkelen van Modules Ontplood en het Protected Core Network.
- Het opzetten van een productiestraat voor het assembleren en uitleveren van Modules Ontplood.
- Het migreren van de eerste applicaties (de KEEP-applicaties) van de huidige IT naar de GrIT-omgeving per april 2025.

Release 4 betreft:

- Het in augustus 2025 opleveren van Mijlpaal 3 van het Private Cloud Platform, waarmee eindgebruikers geautomatiseerde Private Clouddiensten kunnen aanvragen.
- Het uitbreiden van het IT-Service Management (*GrIT ServiceNow*).
- Het verder uitbreiden van het Protected Core Network.
- Het vanaf 1 augustus 2025 in meerdere migratiefasen (*waves*) migreren van KEEP-applicaties.
- Het upgraden van de Cisco Voice-over-IP telefonie functionaliteit.

1 Inleiding

Voor u ligt de zesde voortgangsrapportage van het programma Grensverleggende IT (GrIT) over de periode 1 juli 2024 tot en met 31 december 2024. Het programma GrIT is door de Tweede Kamer aangewezen als groot project² middels de uitgangspuntennotitie. Dat betekent dat er conform de 'Regeling Grote Projecten' wordt gerapporteerd³.

Deze voortgangsrapportage geeft de stand van zaken weer over de rapportageperiode en de wijzigingen ten opzichte van de vijfde voortgangsrapportage GrIT (2024-1). Conform de toezegging gedaan tijdens het Commissiedebat GrIT⁴ van 12 maart 2024 en in de kamerbrief van 20 december 2024 wordt in deze rapportage ingegaan op actuele ontwikkelingen ten aanzien van de realisatie van GrIT en de operationalisering van het implementatieplan herijking aanpak en besturing GrIT. Daar waar van toepassing worden deze in de reguliere paragrafen benoemd.

De opzet van deze rapportage volgt op hoofdlijnen de opzet van hoofdstuk 5 in de basisrapportage en de lijn van de eerdere voortgangsrapportages.

² Kamerstuk 35 728, nr. 1 d.d. 11 februari 2021

³ De uitgangspuntennotitie vormt, met de Regeling Grote Projecten, de leidraad voor de tweejaarlijkse voortgangsrapportages.

⁴ Kamerstuk 35 728, nr. 16 d.d. 14 mei 2024

2 Voortgang

2.1 Algemeen

Gedurende de rapportageperiode is de realisatie van de in opdracht gegeven blokken voortgezet op basis van de vastgestelde prioriteit. De realisatie was gericht op het opleveren van een viertal releases voor zowel de ontplooid operationele – als statische omgeving. De herijking van de aanpak, waaronder de opdeling in drie pijlers en het releasematig opleveren van functionaliteiten, heeft er toe geleid dat deze vier releases op de afgesproken data zijn opgeleverd.

Daarnaast is in de tweede helft van 2024 de macroplanning uitgewerkt en vastgesteld. Tevens is de begroting van het programma herijkt. De Tweede Kamer is hierover op 20 december 2024 geïnformeerd.

Ten slotte zijn de programmarisico's herzien en opnieuw gewaardeerd. Hierbij is gebruik gemaakt van kennis bij TNO en ervaringen van andere grote programma's.

In de komende paragrafen wordt de voortgang en status van het programma uiteengezet langs de volgende onderwerpen:

- Resultaten 2024 en geplande releases voor 2025
- Status blokken
- Defensiecapaciteit
- Kosten
- Governance
- Kwaliteitsmanagement
- Risicomanagement en -beheersing
- Regie en invulling samenwerking
- Ontwikkelingen COMMIT/JIVC
- Ontwikkelingen IT-infrastructuurpartner en onderaannemers
- Wet en regelgeving
- Communicatiemomenten tweede helft van 2024

2.2 Resultaten 2024 en geplande releases voor 2025

2.2.1 Resultaten 2024

In het tweede halfjaar van 2024 heeft het programma GrIT belangrijke stappen gezet in de ontwikkeling en implementatie van de nieuwe IT-infrastructuur voor Defensie. Dit betreft het met voorrang realiseren van het ontplooid deel van GrIT voor de operationele commando's (OpCo's). Tevens is in de statische omgeving een tweetal releases opgeleverd die randvoorwaardelijk zijn voor het operationeel optreden.

Pijler 1 - ontplooid operationele IT voor de Operationele Commando's:

In pijler 1 worden de IT-systemen gerealiseerd die voor het ontplooid operationeel optreden van de OpCo's noodzakelijk zijn. Hierbij ligt de focus op het optreden in het kader van Hoofdtak 1.

Op 15 oktober 2024 is de release van GrIT Release Ontplooid 1 opgeleverd, waarbij vijf afzonderlijke hoogerubriceerde informatieomgevingen (HGI) zijn gestandaardiseerd naar één IT-infrastructuur, de HGI Baseline 5.1. Deze stap maakt Defensie sneller, slimmer en veiliger, en vormt een solide basis voor de uitrol van de GrIT-infrastructuur naar de Defensieonderdelen (DO'n).

Op 15 december 2024 is een ontwikkel-, test- en acceptatieomgeving opgeleverd als onderdeel van GrIT Release Ontplooid 2. Dit waarborgt de kwaliteit en functionaliteiten van de software door een gestructureerde en gecontroleerde implementatie door te voeren. In deze omgeving zijn de Ontplooid Modules, waaronder de M-Module, Protected Core Network (PCN) modules en Local Area Network (LAN) modules, beschikbaar gesteld als een eerste minimum viable product (MVP) voor test- en trainingsdoeleinden en militaire oefeningen binnen Defensie.

De intensieve samenwerking tussen het programma GrIT, de JIVC beheerorganisatie van de huidige IT en 1 (German/Netherlands) Corps (1GNC) heeft geresulteerd in een succesvolle veldtest, waarna 1GNC op 28 november heeft besloten voor hun *Steadfast Cobalt* oefening in 2025 de Baseline 5.1 te accepteren op de bestaande ontplooid IT (TITAAN). Deze belangrijke stap benadrukt het vertrouwen van Defensie in de GrIT-infrastructuur en markeert een belangrijke mijlpaal in de implementatie van het programma.

Pijler 2 - IT van JIVC, voor IT-dienstverlening aan de defensieonderdelen:

JIVC is verantwoordelijk voor de IT-dienstverlening aan de DO'n, zowel voor de IT-ondersteuning tijdens operationele inzet als voor de kantooromgeving. In pijler 2 worden de benodigde IT-systemen voor JIVC gerealiseerd. Indien nodig worden deze IT-systemen via pijler 1 beschikbaar gesteld aan de OpCo's.

In Q3 2024 werd een pre-productieversie van de GrIT Cloud Infrastructure-as-a-Service (IaaS) gerealiseerd. Dit vormt een hostingplatform voor onder andere de te migreren applicaties. Hierop draait inmiddels de eerste applicatie die benaderbaar is vanuit de kantooromgeving van Defensie.

Met GrIT Release Statisch 2 werd in Q4 2024, als doorontwikkeling van de pre-productieversie, een MVP opgeleverd op de ontwikkel- en testomgeving van het GrIT Private Cloud Platform (PCP) (Blok BR-014 - 017). Het PCP wordt specifiek voor Defensie ontwikkeld en biedt een veilige en flexibele cloud, waarmee eindgebruikers geautomatiseerde Private Clouddiensten kunnen aanvragen, die de digitale capaciteit van Defensie vergroot. Voor deze Cloud is een Interim Approval To Operate (IATO) verkregen, waarmee Defensie een grote stap voorwaarts maakte in de ontwikkeling van een veilig en betrouwbaar PCP.

De IT-service processen, ondersteund door het managementsysteem ServiceNow, zijn getest en verbeterd. Hiermee kunnen incidenten en serviceverzoeken efficiënt worden afgehandeld. Door deze stap is Defensie in staat om de dienstverlening verder te optimaliseren.

Pijler 3 - IT voor alle eindgebruikers:

In pijler 3 worden de IT-systemen gerealiseerd waarmee de gebruiker direct te maken krijgt. Dit zijn bijvoorbeeld de moderne werkplekomgeving en telefonie-, video- en chat systemen. Daar waar deze systemen gebruikt worden in de ontplooid operationele omgeving worden deze via pijler 1 geleverd.

Voor pijler 3 zijn in de tweede helft van 2024 conform de planning geen releases opgeleverd.

2.2.2 Geplande releases voor 2025

Het programma GrIT verwacht in 2025 twee integrale releases op te leveren: Release 3 op 30 juni 2025 en Release 4 op 31 december 2025. De geplande inhoud van deze releases wordt hieronder weergegeven. Indien een onderdeel van een release eerder wordt opgeleverd, wordt dit in het onderstaande overzicht vermeld.

Op hoofdlijnen bestaat de Release 3 uit:

- Het verder ontwikkelen van, en inzetten in, een oefensetting van Modules Ontplooid. Dit betreft het beschikbaar krijgen van Modules Ontplooid in de Small- en Medium-variant ten behoeve van beproevingen bij de Operationele Commando's.
- Het verder uitrollen van het PCN om maritieme eenheden, zoals oppervlakteschepen en onderzeeboten, aan te sluiten en tot maximaal 10 informatiesystemen voor landoperaties te ondersteunen. De aansluiting op satellietgrondstations buiten Nederland wordt met twee locaties uitgebreid om een grotere en robuustere dekking te garanderen.
- Het opzetten van een productiestraat voor het assembleren en uitleveren van Modules Ontplooid. De start van de daadwerkelijke uitrol van de Modules Ontplooid is voorzien voor tweede helft van 2025.
- Het starten van de migratie van de eerste KEEP-applicaties per april 2025.

Release 4 betreft:

- Het in augustus 2025 opleveren van Mijlpaal 3 van het Private Cloud Platform, waarmee eindgebruikers geautomatiseerde Private Clouddiensten kunnen aanvragen.
- Een uitbreiding van het IT-Service Management (GrIT ServiceNow).
- Het verder uitbreiden van het PCN, onder andere naar het Caribisch gebied.
- Het vanaf 1 augustus 2025 het, in meerdere migratiefasen, migreren van KEEP-applicaties.
- Het upgraden van de Cisco Voice-over-IP telefonie functionaliteit op de bestaande ontplooid IT. Na afronding is er een nieuwe versie van de Cisco CallManager (v14) opgeleverd en geïmplementeerd op de HGI Baseline 5.1. Naast gebruik in de huidige ontplooid IT zal deze functionaliteit, na integratie van de GrIT Modules Ontplooid in de HGI-baseline 5.1 ook op de nieuwe GrIT modules beschikbaar komen.

2.3 Status Blokken

De realisatie van de GrIT blokken vormt de basis voor het releasematig opleveren van functionaliteiten. In deze paragraaf wordt ingegaan op de status van deze blokken waarbij specifiek aandacht wordt gegeven aan de wijzigingen ten opzichte van de vorige voortgangsrapportage.

Van de 43 blokken zijn twee blokken (Operationele Compartimenten (BR-028) en het Twin datacenter (BR-025)) in beheer gegeven. Er waren op 31 december 2024 zestien blokken in realisatie en negen blokken in de initiatiefase. Van de overige blokken zijn elf blokken nog niet gestart en vijf blokken buiten het programma door Defensie uitgevoerd.

De belangrijkste wijzigingen in de realisatie- en initiatiefase worden hieronder toegelicht.

Realisatiefase

De realisatie van het blok Protected Core Network (BR-010) wordt door Defensie, onder de governance van GrIT, uitgevoerd. De contractuele afwikkeling van de overdracht van de IT-infrastructuurpartner naar Defensie is in Q1 2025 afgerond.

Op 9 december jl. zijn de werkzaamheden van de IT-Infrastructuurpartner voor het blok Defensie Mobiel Netwerk (BR-001) door Defensie opgeschort. Dit besluit is genomen omdat de noodzaak en haalbaarheid van deze functionaliteit opnieuw worden beoordeeld, gezien de geopolitieke ontwikkelingen en veranderingen op de markt. Er zal een nieuwe business case en haalbaarheidsstudie worden uitgevoerd om te bepalen hoe verder te gaan met dit blok.

De gemaakte keuzes voor het blok Unified Communications (BR-002) voor het ontplooiende domein worden op dit moment heroverwogen. Om de dienstverlening aan de OpCo's te garanderen is voor de korte termijn gekozen om de huidige oplossing in de HGI baseline 5.1 te upgraden. Dit geeft ruimte om het huidige Unified Communications-ontwerp voor het ontplooiende domein te herzien en een nieuwe oplossing te kiezen die beter aansluit bij de huidige behoeften uit de operatie en de actuele stand van de techniek.

Het blok Uitwijk datacenter (BR-026) is, zoals in de vorige voortgangsrapportage gemeld, in Q3 2024 in realisatie gegaan. De benodigde verbouwwerkzaamheden zijn in Q1 2025 gestart.

Voor de overige twaalf blokken geldt dat de uitvoering volgens planning verloopt. In figuur 1 hieronder zijn voor alle blokken de verwachte einddatum van de ontwerp- en bouwfase en daarop volgende uitrol weergegeven.

Initiatiefase

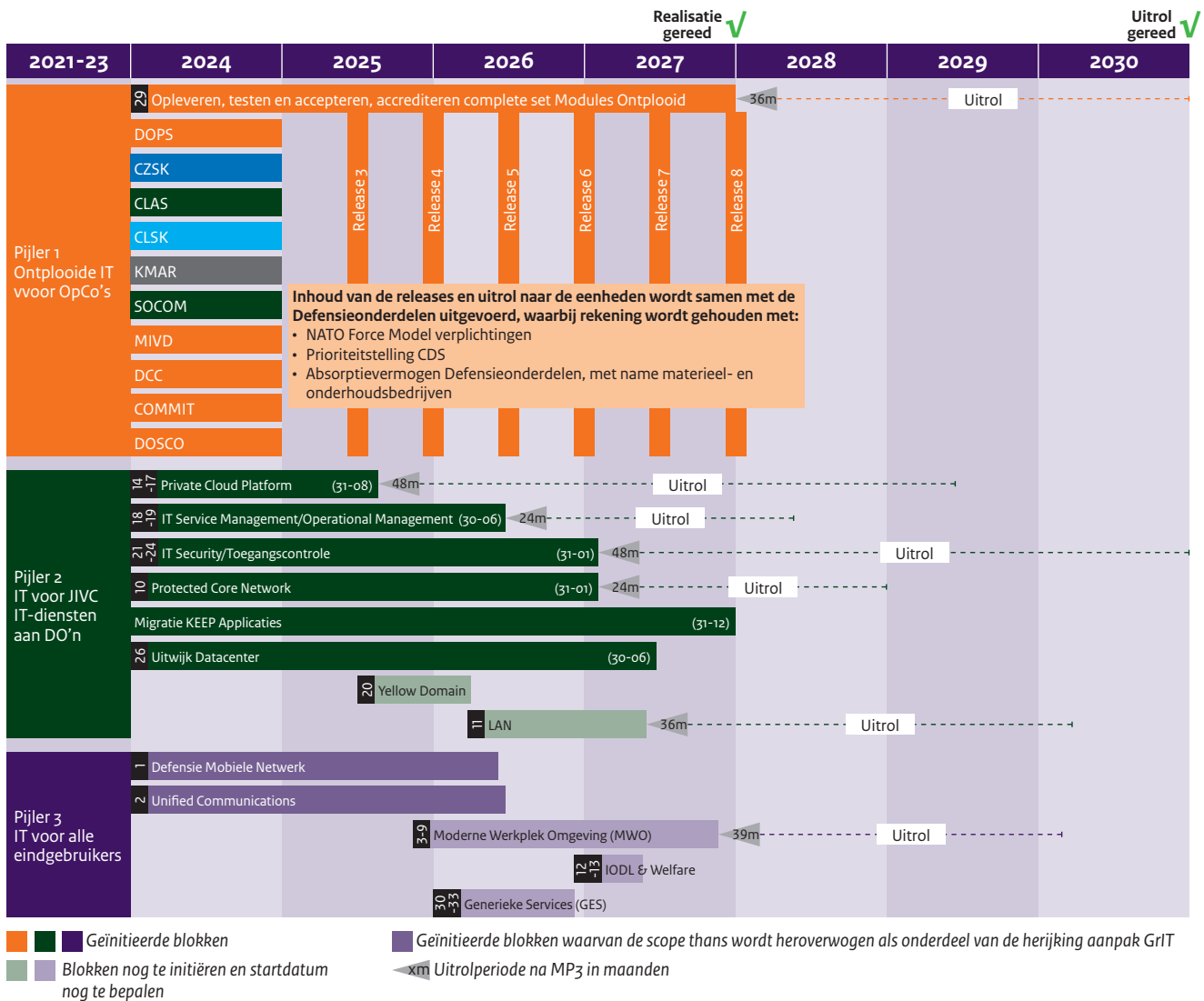
Het uitvoeringsplan van BR-024C (Labelling) moet worden herzien in verband met het wegvallen van het gekozen product. Hierdoor is een herstart van het blok met een nieuw programma van eisen en een uitvoeringsplan noodzakelijk. Daarom is de status van dit blok van realisatie naar initiatie teruggezet. Verdere besluitvorming over dit blok, zowel qua product, doorlooptijd als benodigd budget, wordt in Q2 van 2025 verwacht.

Voor de overige negen blokken worden de planningsdocumenten en het geactualiseerde technisch ontwerp opgesteld teneinde, na vaststelling van de documenten, de blokken op de geplande datum in realisatie te kunnen laten gaan.

Macroplanning

Als onderdeel van de herijking van de aanpak en besturing van het programma GrIT is de planning geactualiseerd. Conform de aanbevelingen van het ACICT en de CIO zijn de afhankelijkheden binnen en tussen de blokken, evenals de afhankelijkheden met de huidige IT, in kaart gebracht en afgestemd met alle betrokkenen. Dit zorgt ervoor dat alle partijen inzicht hebben in de onderlinge verbanden en afhankelijkheden, wat bijdraagt aan een effectievere en efficiëntere uitvoering van het programma.

Deze macroplanning bevat buffers om onzekerheden (ook van buiten het programma) binnen redelijke marges op te kunnen vangen. De opzet is geverifieerd door een externe partij (Strict). Op basis van de planning wordt verwacht dat de ontwerp- en bouwfase van alle blokken eind 2027 is afgerond en de uitrol, inclusief de uitfasering van de huidige IT-systemen binnen de scope van het programma, eind 2030 is voltooid. Om de planning actueel en realistisch te houden, wordt vanaf 2025 de planning structureel op CDS-niveau, gezamenlijk met de DO'n, andere IT/BV-programma's en -IT/IV projecten afgestemd door middel van Project-, Programma-, Portfoliomanagement (P3M).

Figuur 1: Vastgestelde Macroplanning Q4 2024

2.4 Defensiecapaciteit

In de tweede helft van 2024 waren er geen significante knelpunten bij het toewijzen van de benodigde capaciteit voor GrIT. Waar mogelijk sprake was van verdringing, zijn de eerder getroffen mitigerende maatregelen voldoende gebleken. De beschikbaarheid van HGI-capaciteit en de capaciteit voor het realiseren van koppelvlakken voor tijdelijk parallel gebruik tussen de huidige en nieuwe IT bleef, door schaarste, een zorgpunt. Voor de eerste helft van 2025 is de benodigde capaciteit voor GrIT gegarandeerd. Wat betreft HGI wordt maandelijks gekeken naar de optimale inzet, zowel voor GrIT als voor andere projecten en programma's. In gevallen waar er sprake is van SPOK (Single Point of Knowledge) binnen de afdeling, zijn er mitigerende maatregelen getroffen, zodat de voortgang niet afhankelijk is van de capaciteit van Defensie.

2.5 Kosten

Conform de Regeling Grote Projecten en de uitgangspuntennotitie wordt in de voortgangsrapportage GrIT gerapporteerd over de begroting van het programma GrIT. Dit zijn de posten investeringen, risicoreservering op deze investeringen en de exploitatie van de nieuwe IT en de instandhoudingskosten van de huidige IT. De Tweede Kamer is op 20 december geïnformeerd over de kostenontwikkeling van de nieuwe IT.

De totale verwachte kosten van het programma GrIT zijn ten opzichte van de vijfde voortgangsrapportage per saldo met € 369,8 miljoen gestegen.

De (financiële) impact van alle ontwikkelingen binnen de huidige scope van het programma GrIT leiden op het moment van schrijven tot een tekort van € 359,7 miljoen⁵. De financiële consequenties van het extra benodigde budget zijn gedekt binnen de begroting van Defensie (K); de reguliere Defensie Lifecycle Plan (DLP) actualisatie 2025, artikel 6 IT. Besluitvorming over mogelijke toekomstige uitbreidingen van het programma GrIT heeft nog niet plaatsgevonden. In paragraaf 2.5.3 worden deze ontwikkelingen beschreven.

In bijlage 1 is de financiële verantwoording 2024 programma Grensverleggende IT opgenomen.

2.5.1 Programmakosten

De programmakosten zijn per saldo met € 18,2 miljoen gestegen. De stijging wordt hieronder op hoofdlijnen toegelicht. In de vertrouwelijke bijlage wordt dieper ingegaan op de individuele kostenposten:

Realisatie IT-infrastructuurpartner: De geplande kosten voor realisatie van het programma zijn met € 11,0 miljoen toegenomen. Dit wordt veroorzaakt door langere inzet van Defensiepersoneel, verschuivingen van hard- en software vanuit de exploitatiekosten naar de programmakosten en tegenvallers.

Transitiemanagement: De geplande kosten voor transitiemanagement stijgen met € 23,6 miljoen. Dit wordt grotendeels veroorzaakt door de herijking van de begroting (€ 22,9 miljoen). Zoals in de Kamerbrief staat beschreven bestaat deze post uit de kosten voor de benodigde *backfill* en de inzet van personeel voor het bouwen van koppelingen. Daarnaast is een aanvullende opdracht (€ 0,7 miljoen) gegeven voor een advies betreffende de IT voor het ontplooid operationeel optreden.

⁵ Deze € 359,7 miljoen is als volgt opgebouwd: het totaal van € 361,6 miljoen uit de herijkte begroting wat wordt gesaldeerd met nog resterende € 1,9 miljoen beschikbaar budget. Dit leidt tot een netto tekort van € 359,7 miljoen.

Dubbele beheerlasten: De reservering voor dubbel beheer daalt met € 61,4 miljoen en komt daarna te vervallen. Dit deel van de kosten wordt geherrubriceerd naar Beheer Huidige IT onder de exploitatiekosten. Zo sluiten de budgetonderdelen beter aan bij de verscherpte governance; het is onder de Huidige IT dat de dubbele beheerlasten beheerst moeten worden.

Overige kosten: De overige kostenposten kennen een stijging van € 0,8 miljoen.

Risicoreservering: De stand van de beoogde risicoreservering stijgt per saldo met circa € 44,2 miljoen. Dit wordt verklaard door:

- Een daling van circa € 10,0 miljoen, ter financiering van risico's die zich hebben voorgedaan in de tweede helft van 2024.
- Een beoogde aanvulling van € 54,1 miljoen op basis van de herijkte begroting. Hiervan wordt € 1,9 miljoen gefinancierd uit de vrije ruimte.

2.5.2 Exploitatiekosten

De geplande exploitatiekosten zijn per saldo met € 351,6 miljoen⁶ gestegen. Deze stijging wordt hieronder op hoofdlijnen toegelicht. In de vertrouwelijke bijlage wordt dieper ingegaan op de individuele posten.

Beheer huidige IT. Als gevolg van de herrubricering van de reservering voor de kosten voor het dubbel beheer in de huidige IT neemt deze kostenpost toe met € 61,4 miljoen. Dit bedrag was voorheen onderdeel van de programmakosten en is *de facto* geen kostenstijging van het beheer huidige IT.

Beheer nieuwe IT. De verwachte kosten voor het beheer van de nieuwe IT zijn in totaal met circa € 290,2 miljoen toegenomen. Deze kostenstijging is in drie categorieën op te delen:

- **Hernieuwde inzichten** zoals opgenomen in de herijkte begroting laten een aantal effecten zien, welke optellen tot € 283,3 miljoen:
 - Aanloopkosten GIS (€ 14,3 miljoen): in de business case is geen rekening gehouden met het opstarten van het beheer van de nieuwe IT en het inrichten van de nieuwe GIS-organisatie.
 - Marktontwikkelingen Modules Ontplooid (€ 208,1 miljoen): om aan de behoefte van de OpCo's te kunnen voldoen zijn aanpassingen noodzakelijk in de Modules Ontplooid. Dit leidt tot een kwalitatieve en kwantitatieve aanpassing van de benodigde hardware met als gevolg hogere kosten.
 - Hogere prijzen in beheerfase (€ 98,9 miljoen): Het programma GrIT wordt geconfronteerd met een wereldwijde stijging van prijzen voor hardware, software en IT-diensten. Daarnaast heerst op de arbeidsmarkt krapte en is werving van goed personeel een blijvende uitdaging. In de prognose is financieel ruimte gemaakt om, daar waar dat onontkoombaar is, de IT-infrastructuurpartner te vragen een groter deel van de capaciteit voor haar rekening te nemen.
 - Als gevolg van verschuivingen in de planning dalen de verwachte uitgaven voor het beheer van de nieuwe IT-infrastructuur met circa € 38,0 miljoen.
- **Reguliere ontwikkelingen:** binnen de nieuwe IT zijn de verwachte kosten per saldo met € 6,9 miljoen gestegen. Dit betreft de verschuiving van hard- en software van exploitatie naar de programmakosten en wijzigingen en tegenvallers welke hoofdzakelijk worden veroorzaakt door aanpassingen in de hardware-oplossingen in de Modules Ontplooid.

⁶ Waarvan € 283,3 miljoen al genoemd in Herijkte begroting bij Kamerbrief van 20 december 2024.

2.5.3 Budget

De vrije ruimte in het Defensie Lifecycle Plan (DLP) is ten opzichte van de vorige voortgangsrapportage, als gevolg van verschuivingen in het IT-portfolio, gedaald met € 18,6 miljoen. Dit betekent dat in het DLP per 31 december 2024 € 3.380,1 miljoen beschikbaar is voor het programma GrIT. Om de geraamde meerkosten voor het programma GrIT te kunnen financieren is er € 359,7 miljoen extra budget noodzakelijk. De financiële consequenties van het extra benodigde budget zijn gedekt binnen de begroting van Defensie (K); de reguliere Defensie Lifecycle Plan (DLP) actualisatie 2025, artikel 6 IT. In onderstaand overzicht zijn de eerdergenoemde stijgingen in kosten en stijging van het budget schematisch weergegeven.

Omschrijving	Bedrag (x € miljoen)
Totaalbudget GrIT in DLP conform vorige voortgangsrapportage (30-06-2024)	€ 3.398,7
Afname budget	€ 18,6
Totaalbudget GrIT in DLP per 31-12-2024	€ 3.380,1
Tekort als gevolg van de herijking kosten GrIT	€ 359,7
Totaalbudget GrIT na besluitvorming herijking begroting	€ 3739,8

Tabel 1: Ontwikkeling totaalbudget GrIT in het DLP

Zoals in de kamerbrief van 20 december 2024 aangegeven worden kwantitatieve en functionele aanvullingen op GrIT voorzien om in te spelen op snel wijzigende IT-behoeften van de krijgsmacht. Deze zijn onder andere het gevolg van aanpassingen in het High Level IT ontwerp (HLO), het gewijzigd optreden van de krijgsmacht en het voldoen aan NAVO-eisen en standaarden. De kosten hiervan vallen niet onder het huidige budget van GrIT, maar worden gefinancierd door specifieke maatregelen die toekomstige uitbreidingen mogelijk maken.

Drie nu reeds bekende onderwerpen waarover in 2025 een budgettaire keuze moet worden gemaakt zijn:

- Defensie moet voldoen aan de NATO FMN Spiral 4 (en toekomstige) standaarden. Dit vereist een aanpassing van het programma GrIT (contractueel is alleen de financiering van FMN Spiral 2 vastgelegd).
- De capaciteit van het Twin Datacenter moet meegroeien met de behoefte van Defensie.
- De toevoeging van de Extra Small (XS)-variant van de Modules Ontplooid (BR-029) in de scope van GrIT, als gevolg van het veranderde optreden van de Landmacht op basis van lessons learned uit Oekraïne.

In tabel 1 is het budget voor de Generieke Services (GES) blokken niet opgenomen. Dit budget is separaat opgenomen in het Defensie Lifecycle Plan.

2.5.4 Verplichtingen en kasuitgaven binnen scope GrIT

Deelfasen	Openstaand per 31-12-2023	Restate ⁷ per 31-12-2023	Aangegaan in 2024	Betaald in 2024	Openstaand per 31-12-2024
Grensverleggende IT - Realisatiefase	145,4	147,4	135,8	118,8	164,4
Terbeschikkingstellingsfase	137,6	135,5	148,6	61,1	223,0
Totaal	283,0	282,9	284,4	179,9	387,4

Tabel 2: Verplichtingenstand business case GrIT (x mln. EUR. prijspeil 2024).

Binnen het programma GrIT is gedurende 2024 in totaal € 118,8 miljoen betaald. Hiervan is € 94,4 miljoen uitgegeven aan de activiteiten die zijn uitgevoerd door de IT-infrastructuurpartner inzake de realisatie van de blokken. Voor de terbeschikkingstellingsfase is gedurende 2024 in totaal € 61,1 miljoen betaald.

In de bijlage 1: financiële verantwoording wordt nader ingegaan op de bovenstaande tabel 2.

2.6 Governance

De opzet van de sturing op het programma binnen Defensie (de programmagovernance) is ten opzichte van de vorige voortgangsrapportage over het programma GrIT ongewijzigd.

2.7 Kwaliteitsmanagement

2.7.1 Quality Assurance (QA) door Gartner

Onderzoeksbureau Gartner heeft in haar QA rol in het vierde kwartaal een specifieke focus gelegd op de algehele planning van GrIT, met bijzondere aandacht voor de releaseplanning. Op hoofdlijnen constateert Gartner aandachtspunten op het gebied van governance, integratie met de huidige IT, releaseplanning & inbeheername, tijdige vaststelling van de scope van releases en effectieve communicatie op alle niveaus binnen en buiten het programma. Hierover rapporteert QA aan de opdrachtgever. In de Programma Board (PB) GrIT wordt vastgesteld welke constatering met prioriteit worden opgepakt. De resultaten hiervan worden in 2025 verwacht.

Voor het eerste kwartaal van 2025 zal de QA zich richten op de inbeheername van opgeleverde producten en de verdere opvolging van de integratie van de huidige en nieuwe IT.

2.7.2 Quality Control (QC)

In de afgelopen periode is voor een beperkt aantal blokken kwaliteitsreviews uitgevoerd als gevolg van wijzigingen in de aanpak naar releasematig opleveren. Het herziene reviewproces, nodig om tijdig kwalitatief juiste documenten op te leveren, is op de lopende blokken toegepast. Hierbij is het aantal reviewstappen en reviewers gereduceerd om de efficiëntie van het proces verder te verbeteren. Het effect van het herziene reviewproces is merkbaar op de kwaliteit van de geleverde feedback op de documenten. Een kortere doorlooptijd kan op dit moment nog niet worden vastgesteld omdat er nog geen documenten het gehele proces hebben doorlopen.

⁷ Gedurende de controle van de financiële verantwoording 2024 bleek dat er nog enkele correcties nodig waren om de beginstand van deze verantwoording te laten aansluiten bij de basisadministratie.

2.7.3 Verbetermanagement

Verbetermanagement GrIT (onderdeel van QC) constateert dat goede voortgang is geboekt in het implementeren c.q. afronden van verbeteracties.

Strategische actiepuntenlijst implementatieplan herijking aanpak en besturing GrIT

Naar aanleiding van de herijking GrIT is in 2024 een strategische actiepuntenlijst samengesteld. Hierin zijn adviezen uit het ADR-onderzoek over 2023 en de openstaande CIO-adviezen (zie hierna) opgenomen. De voortgang wordt tweewekelijks gemonitord door het programmateam in een hiertoe specifiek ingericht overleg.

Status specifieke verbeterpunten CIO-oordeel

De in de vorige voortgangsrapportage (VGR 2024-1) gemelde openstaande verbeteracties uit het Tussentijds CIO-oordeel (vierde kwartaal 2022) zijn ondergebracht in de strategische actiepuntenlijst. Hiervan zijn dit half jaar de volgende vijf van de tien acties gesloten:

1. Formaliseer de ad interim prestatiemeting voor de TBS.
2. Herijk de programmaplanning continu op basis van architectuur, capaciteit en herprioriteer periodiek.
3. Rapporteer de voortgang op blok- en programmaniveau inzake het kritieke pad.
4. Definieer integratiepunten en afhankelijkheden op blokniveau en creëer kritisch pad.
5. Maak op de blokkenplanning een *overlay* met kritieke oplevermomenten van andere projecten.

In januari 2025 is het volgende actiepunt gesloten:

6. Verfijn de compliance gerelateerde acceptatiecriteria.

De overige vier openstaande adviezen uit het CIO-oordeel zijn als randvoorwaardelijk gekenmerkt omdat deze buiten de invloedssfeer van GrIT vallen. De uitwerking van deze actiepunten vindt plaats in nauwe samenwerking met het programma GrIT:

7. Borg de beschikbaarheid van de specialistische professionals (Actiehouder COMMIT/Directeur JIVC).
8. Maak een meerjarige personele planning voor JIVC en houd daarbij rekening met de grote programma's (Actiehouder COMMIT/Directeur JIVC).
9. Breng het portfoliomanagement naar een hoger volwassenheidsniveau (Actiehouder CDS/Directie Plannen/Directeur IT Portfolio).
10. Geef prioriteit aan het gereed maken voor migratie van KEEP-applicaties (Actiehouder COMMIT/Directeur JIVC).

2.8 Risicomanagement en -beheersing

In het kader van continu verbeteren zijn aanpassingen doorgevoerd om het effect van risicomanagement binnen het programma te versterken. Hierbij is gebruik gemaakt van kennis en ervaring van de ADR en het Programma Vervanging Onderzeebootcapaciteit .

Onderdeel van deze verbetering is een herziening van de oorspronkelijk vastgestelde programmarisico's. Door vertegenwoordigers van binnen en buiten Defensie zijn negen hoofdrisico's opgesteld zoals opgenomen in paragraaf 2.8.1. Bij de financiële uitwerking is gebruik gemaakt van kennis en kunde van TNO. Teneinde deze inschatting actueel te houden, wordt deze elk half jaar geactualiseerd. Vervolgens zijn de risico's voorzien van mitigerende maatregelen en heeft de programmadirecteur risico-eigenaren aangewezen. Met de risico-eigenaren zijn vervolggesprekken gepland om risico's en mitigaties nader te duiden, op te volgen en vervolgens te monitoren.

Sinds het afgelopen jaar wordt er periodiek overlegd met de IT-Infrastructuurpartner over hun risicoregister, om te beoordelen in hoeverre deze risico's samen met Defensie gemitigeerd kunnen worden, met als doel een beter gezamenlijk resultaat te behalen.

In deze voortgangsrapportage worden zoals eerder is aangekondigd vanwege de gewijzigde inrichting van het risicomanagement, de risico's op een andere wijze gepresenteerd dan in voorgaande rapportages.

2.8.1 Hoofdrisico's programma GrIT

Naar aanleiding van de sessie in november '24 om de risico's mede te voorzien van onderbouwing en mitigerende maatregelen, zijn de volgende negen hoofdrisico's vastgesteld. Van deze risico's wordt de impact in product en tijd (planning) als groot ingeschat. Voor de financiële impact van deze risico's op de kostenposten in de begroting wordt verwezen naar de commercieel vertrouwelijke bijlage.

1. **Externe ontwikkelingen:** Door de geopolitieke ontwikkelingen en daaruit volgende hoge en urgente vraag naar militaire IT-middelen bestaat de kans op hardware-tekorten waardoor de prijzen kunnen stijgen en levertijden langer kunnen worden.
2. **Wijzigingen:** Door de ouderdom van het technisch ontwerp en de veranderende behoeften van de DO'n sluit de oplossing van GrIT op diverse onderdelen niet meer aan bij de actuele behoeften vanuit de organisatie. Als GrIT haar plannen, ontwerpen en producten niet tijdig bijstelt loopt het programma het risico dat de DO'n het programma GrIT als irrelevant gaan beschouwen en op termijn afwijzen. Hierdoor ontstaat meer decentrale infrastructuur met hogere kosten als gevolg.
3. **Koppelingen:** Door de toegenomen technische complexiteit als gevolg van de brownfield aanpak zijn er veel onvoorziene, extra koppelingen noodzakelijk tussen de nieuwe en huidige IT om de opleveringen van GrIT in het IT-landschap te laten functioneren. De realisatie van deze koppelingen is complex en vereist aanzienlijke extra inzet van GrIT en JIVC, zonder garantie dat de koppelingen op tijd gereed zullen zijn. Dit leidt tot vertraging van GrIT, hogere kosten en een latere beschikbaarheid van nieuwe IT voor de OpCO's.
4. **Personele capaciteit:** Door tekorten aan menskracht in een aantal kennisgebieden, bestaat de kans dat werkzaamheden verlaat aanvangen of meer tijd nodig hebben waardoor GrIT vertraagt en de kosten stijgen.
5. **Samenwerking en contract:** Door de ambiguïteit van het samenwerkingsmodel bestaat de kans dat er contractuele geschillen ontstaan die invloed hebben op de werkzaamheden waardoor resultaten uitblijven en/of kosten stijgen.
6. **Leiderschap en cultuur:** Door ingesleten patronen binnen Defensie en Athena in relatie tot GrIT, bestaat ondanks de ingezette verbeteringen nog steeds de kans dat GrIT niet optimaal presteert waardoor vertragingen of fouten ontstaan.
7. **Leverancier:** Door een onzekere situatie ten aanzien van de business continuïteit van een of meer onderleveranciers bestaat de kans op het tijdelijk wegvallen van kennis en capaciteit waardoor GrIT vertraagt en de kosten stijgen.
8. **Afbouw Huidige IT:** Doordat de nieuwe planning van GrIT nog niet is verwerkt in een afbouwplan bestaat de kans dat dat huidige en nieuwe IT langer tegelijkertijd beheerd en onderhouden moeten worden waardoor er langer dan gepland dubbele kosten zijn.
9. **Absorptievermogen:** Doordat de capaciteit bij de OpCO's om nieuwe IT te absorberen beperkt is, bestaat de kans dat er nieuwe, werkende IT niet gebruikt wordt. Hierdoor profiteert het militaire proces niet op tijd van de verbeterde functionaliteit.

2.9 Regie en invulling samenwerking

In verlengde van de vijfde voortgangsrapportage is de contractuele samenwerking met Kyndryl verder vormgegeven en geoptimaliseerd. Zo is de governance tussen Defensie en de IT-Infrastructuurpartner (de zogenaamde contractgovernance) op operationeel, tactisch en strategisch niveau structureel ingericht. Dit draagt bij aan de meer zakelijke vorm van samenwerking en houdt contractaangelegenheden uit de programmagovernance. Tevens heeft het programma met deze contractgovernance een escalatielijijn voor contractissues of achterblijvende prestaties.

De contractgovernance zorgt ook voor het aanhaken van de beheerorganisatie (t.b.v. TBS-fase) en andere projecten die worden uitgevoerd onder de Samenwerkingsovereenkomst. Op deze wijze kan de brede performance van de IT-Infrastructuurpartner worden gemonitord.

2.10 Ontwikkelingen COMMIT/JIVC

De COMMIT/JIVC-afdeling Generieke Infrastructuur Services (GIS) is in de tweede helft van 2024 in staat geweest het fundament te leggen voor de verwachte groei in 2025. Er is prioriteit gegeven aan het inrichten van Service Transitie management (STM) om zodoende nieuwe diensten nu en in de toekomst adequaat te ontvangen en in te richten. In de tweede helft van 2024 zijn conform deze methode projecten afgerond en in beheer genomen. Daarnaast zijn de service levels van GIS continu boven de norm geweest. Het kalenderjaar 2025 wordt, gezien de planning van GrIT, een jaar waarin de nieuwe IT een prominenter plek gaat krijgen in het infrastructuurlandschap van Defensie. GIS bereidt zich maximaal voor om deze nieuwe IT in beheer te nemen.

2.11 Ontwikkelingen IT-infrastructuurpartner en onderaannemers

De leverzekerheid van de IT-infrastructuurpartner was mede afhankelijk van ontwikkelingen bij de onderaannemers, waarbij Kyndryl als IT-infrastructuurpartner in eerste instantie verantwoordelijk was voor het mitigeren van risico's die een negatieve impact konden hebben op de realisatie van GrIT.

Binnen het samenwerkingsverband zijn diverse onderaannemers betrokken, waarvan Atos de belangrijkste is. De financiële onzekerheid rond Atos is enigszins gestabiliseerd, maar het is nog te vroeg om te bepalen of deze ontwikkeling een structureel karakter heeft. Het Plan-B traject, dat Defensie in het eerste halfjaar van 2024 had opgezet vanwege de onzekerheid rond Atos, is opgeschort. Defensie blijft de ontwikkelingen rondom Atos volgen en wordt hierover periodiek geadviseerd en geïnformeerd door de IT-infrastructuurpartner, in het kader van de Samenwerkingsovereenkomst.

Wat betreft de overige onderaannemers van de IT-infrastructuurpartner zijn er geen noemenswaardige ontwikkelingen te melden gedurende deze rapportageperiode. De situatie wordt continu gemonitord om eventuele risico's tijdig te identificeren en te mitigeren.

2.12 Wet en regelgeving

Geen bijzonderheden.

2.13 Communicatiemomenten tweede helft van 2024

In de tweede helft van 2024 hebben onderstaande communicatiemomenten met de Kamer plaatsgevonden:

- 02/10/2024: Vijfde voortgangsrapportage programma Grensverleggende IT (GrIT), Kamerstuk 35 728, nr. 17.
- 20/12/2024: Herziening begroting, nieuwe planning en financiële verwachting programma GrIT, Kamerstuk 35 728, nr. 18.

Bijlage 1

Financiële verantwoording 2024 project Grensverleggende IT

	Ontvangen t/m 2023	Ontvangen in 2024	Ontvangen t/m 2024
Royalty's	0,0	0,0	0,0
Overige ontvangsten	0,0	0,0	0,0
Totaal	0,0	0,0	0,0

Tabel 1: Gerealiseerde ontvangsten (in miljoen €)

Deelfasen	Betaald t/m 2023	Betaald in 2024	Betaald t/m 2024
Voorafgaand programma PRIT	4,8	0,0	4,8
Grensverleggende IT - Realisatiefase	281,9	118,8	400,7
Terbeschikkingstellingsfase	65,7	61,1	126,8
Totaal	352,4	179,9	532,3

Tabel 2: Gerealiseerde betalingen (in miljoen €)

Deelfasen	Openstaand per 31-12-2023	Restate ¹ per 31-12-2023	Aangegaan in 2024	Betaald in 2024	Openstaand per 31-12-2024
Grensverleggende IT - Realisatiefase	145,4	147,4	135,8	118,8	164,4
Terbeschikkingstellingsfase	137,6	135,5	148,6	61,1	223,0
Totaal	283,0	282,9	284,4	179,9	387,4

Tabel 3: Aangegane en openstaande verplichtingen (in miljoen €)

Deelfasen	Openstaand per 31-12-2023	Nieuw in 2024	Verrekend in 2024	Openstaand per 31-12-2024
Voorafgaand programma PRIT	0,0	0,0	0,0	0,0
Grensverleggende IT - Realisatiefase	0,0	0,8	0,0	0,8
Terbeschikkingstellingsfase	0,0	0,0	0,0	0,0
Totaal	0,0	0,8	0,0	0,8

Tabel 4: Openstaande voorschotten (in miljoen €)

Openstaande vorderingen (in miljoen €)	Openstaand per 31-12-2023	Ingesteld in 2024	Ontvangen in 2024	Openstaand per 31-12-2024
Royalty's	0,0	0,0	0,0	0,0

Tabel 5: Openstaande vorderingen (in miljoen €)

¹ Gedurende de controle van de financiële verantwoording 2024 bleek dat er nog enkele correcties nodig waren om de beginstand van deze verantwoording te laten aansluiten bij de basisadministratie.

Toelichting bij tabellen 1 t/m 5

Algemeen

Bovenstaande tabellen geven voor het project Grensverleggende IT inzicht in de gerealiseerde ontvangsten, de gerealiseerde betalingen, de aangegane en openstaande verplichtingen, de verstrekte, verrekende en de openstaande voorschotten, de ingestelde, ontvangen en openstaande vorderingen naar de stand van begin en ultimo 2024. Dit overzicht is opgesteld in overeenstemming met de vereisten voor financiële verslaggeving, zoals opgenomen in de Comptabiliteitswet en de Regeling Grote Projecten.

1. **Ontvangsten**

Binnen het project Grensverleggende IT zijn tot op heden geen bedragen ontvangen. Binnen het programma worden ook geen ontvangsten verwacht.

2. **Betalingen**

Op het project Grensverleggende IT is gedurende 2024 in totaal € 118,8 miljoen betaald. Hiervan is € 94,4 miljoen uitgegeven aan de activiteiten die zijn uitgevoerd door het consortium inzake de realisatie van de blokken. De grootste overige kostenposten betreffen: externe expertise (€ 10,5 miljoen) en de voorbereiding van het datacenterterrein (€ 3,0 miljoen).

In de Terbeschikkingstellings-fase van het project is gedurende 2024 in totaal € 61,1 miljoen betaald. De grootste kostenposten betreffen: *Modules Ontplooid* (BR-029; € 10,8 miljoen) *Private Cloud*-blokken (BR-014 t/m 017; € 8,0 miljoen) en *Operationele Compartimenten* (BR-028; € 4,5 miljoen) en de overkoepelende werkzaamheden voor: *IT control & governance* (€ 10,2 miljoen) en blok-ondersteunende rollen (€ 9,7 miljoen).

De bovengenoemde bedragen maken deel uit van de bedragen zoals genoemd in de voortgangsrapportage. Naast de bovengenoemde kosten worden in de voortgangsrapportage namelijk ook kosten toegewezen voor onder meer de inzet van Defensiepersoneel.

3. **Verplichtingen**

Gedurende 2024 zijn er met betrekking tot de realisatie van het programma Grensverleggende IT voor in totaal € 135,8 miljoen aan verplichtingen aangegaan, waaronder de blokken: *Uitwijk Datacenter* (BR-026, € 54,8 miljoen), *Modules Ontplooid* (BR-029, € 16,3 miljoen), *Twin Datacenter* (BR-025, € 6,9 miljoen) en *IT Operational Management* (BR-019, € 4,3 miljoen).

In de Terbeschikkingstellings-fase van het project is gedurende 2024 voor een bedrag van € 148,6 miljoen aan contracten getekend. De grootste contracten voor GrIT-blokken in deze fase betreffen: *Private Cloud*-blokken (BR-014 t/m 017; € 77,6 miljoen), *Modules Ontplooid* (BR-029, € 21,3 miljoen) en *Operationele Compartimenten* (BR-028; € 6,0 miljoen). Daarnaast zijn er contracten aangegaan voor de overkoepelende werkzaamheden: *IT control & governance* (€ 5,6 miljoen) en blok-ondersteunende rollen (€ 12,3 miljoen).

4. **Voorschotten**

Binnen het project Grensverleggende IT is geen sprake van significante voorschotbetalingen. Voor de aan de bouw van de datacenters gerelateerde werkzaamheden is een voorschot van ca. € 0,8 miljoen verstrekt.

5. **Vorderingen**

Binnen het project Grensverleggende IT worden geen ontvangsten verwacht. Daarom staat ook het saldo voor de vorderingen binnen het project op 0.

